

Blad ur Birgittas uppenbarelser. 1400-talets första hälft. Latin. Privat ägo

Vadstena klostrets bibliotek

av Monica Hedlund

Varje medeltida kloster hade någon form av bibliotek. Beroende på de olika ordnarnas karaktär och uppgifter kunde klosterbiblioteken få tämligen olika sammansättning och omfattning. Vadstenabröderna intog en ganska ovanlig mellanställning mellan ett kontemplativt liv, ägnat åt bön och studier, och ett aktivt, predikande och själasörjande liv, och då inte bara gentemot systrakonventet utan också gentemot samhället utanför klostret, i form av de pilgrimer som strömmade till Vadstena framför allt på Birgittadagarna och andra stora avlatsdagar. Dessa breda och mångfaldiga uppgifter krävde ett välförsett och ganska mångsidigt bibliotek. Man behövde den gängse exegetiska litteraturen för den söndagliga bibelutläggningen, praktisk-teologisk litteratur, kanske främst bikthandledningarna och kateketisk litteratur av olika slag liksom novisregler, munkaspeglar och annan asketisk litteratur för den dagliga förkovran i den livsform man valt, vidare kyrkorättslig litteratur, bl.a. viktig för den rätta förståelsen och försvaret av det birgittinska regelverket, och sist men inte minst, man behövde predikohandledningarna och samlingar av goda predikningar att använda som mönster för den egna förkunnelsen.

Härtill kommer naturligtvis åtminstone ett minimum av ren skollitteratur, så som grammatikor, vokabularier och andra hjälpmedel för de oftast latinskrivande bröderna, liksom litet elementär naturvetenskap, medicin och så vidare.

I de bevarade resterna av Vadstena klostrets bibliotek, som nu till största delen förvaras i Uppsala universitetsbibliotek, kan vi finna spår av alla dessa litteraturtyper. Dock föreligger en viss snedfördelning i den bevarade samlingen, eftersom stora och vackra pergamentsböcker till stor del skurits sönder och återanvänts för inbindning efter reformationen, medan mindre böcker, företrädesvis skrivna på det billigare papperet, överlevt till våra dagar. Den asketiska litteraturen har liksom predikningarna tillhört brödernas dagliga läsning och arbete, och många av dem samlade ihop egna kopior och utdrag i enkla pappershandskrifter. Sådana texter är därför

överrepresenterade i det bevarade materialet i förhållande till den "tunga" teologiska litteratur som vi från andra källor vet att man faktiskt haft. Totalt räknar man med att brödernas bibliotek vid medeltidens slut omfattade 1400-1500 volymer, innehållande många tusen olika arbeten.

Uppbyggnaden av biblioteket började med de första brödernas inträdande. De var erfarna präster, ofta med flera års universitetsstudier bakom sig, och de tog med sig sina egna "kursböcker", liksom även liturgisk och homiletisk litteratur som de skaffat under sin tidigare tjänstgöring. Bland dessa kan nämnas Gudmarus Frederici, kyrkoherde i Enköping, och Strängnäsiskaniken Johannes Suenonis som båda förde med sig åtskilliga böcker vid sitt inträde. Till att börja med blev därigenom bokförrådets sammansättning en smula godtycklig; som exempel kan nämnas att

Dubbelsidigt uppslag i pergamenthandskrift från Vadstena kloster. Uppsala universitetsbibliotek

Johannes Suenonis d.ä. medförde ett egenhändigt skrivet breviarium för Strängnäs stift. Det är visserligen av stort intresse för oss men torde inte ha varit till så mycket nytta för Vadstenabröderna, som skulle följa Linköpings ordning. Från de tidigaste bröderna, eventuellt just från Johannes Suenonis, stannar också intressanta och delvis kontroversiella filosofiska och kanonistiska texter, som måste ha snappats upp vid universitetsstudier i utlandet, främst kanske Prag. Men redan de första bröderna medförde och samlade material för egen uppbyggelse och för predikan, material som senare citerades och kopierades av yngre medbröder.

De bokförvärv som gjordes i samband med brödrainträden kom att spela en stor roll under hela klostertiden, om också deras betydelse i förhållande till andra sätt att skaffa böcker minskade. Andra slag av gåvor spelade också en viss roll. Man fick t.ex. böcker från andra birgittinkloster, ibland som rena gåvor men säkerligen ofta i utbyte mot t.ex. korrekta avskrifter av viktiga texter, som klosterregeln och tillägg och kommentarer till denna.

Men bröderna nöjde sig inte med vad de kunde få till skänks. Bland de bevarade volymerna finns åtskilliga som köpts av farande bröder på kontinentens bokmarknader, och från Vadstena klostrets minnesbok och andra källor vet vi att man gjort betydande inköp av kvalitetsböcker, vilka numera inte finns kvar annat än möjligtvis i fragmentariskt skick.

Ännu en förvärvsmetod stod emellertid till buds för Vadstenabröderna, nämligen den egna produktionen. Denna var av två slag: dels framställde man helt enkelt avskrifter av texter som man ville ha, varvid man ibland kunde få låna förlagor från andra kloster- eller kyrkobiljotek, dels författade man nya texter, och då främst på predikoområdet. Till nyproduktionen kan man också räkna den omfattande översättningsverksamhet som bröderna bedrev, främst för de i regel icke latinkunniga nunnornas behov. Sådana texter renskrevs ofta vackert och omsorgsfullt på pergament av skrivkunniga systrar för systrakonventets räkning.

Vadstenaböckerna känns i regel igen på sina band och framför allt på sina bibliotekssigna. Ett fullständigt signum är treställigt och består av en bokstav för hylla, en siffra för hyllplan och ännu en siffra för plats på raden. Hur hyllsystemet såg ut eller hur böckerna stod (eller låg) vet vi däremot inte. Att systemet fungerat väl kan vi emellertid se av att somliga

Vadstenabröder i sina predikningar hänvisar till litteratur de använder sig av; därvid anger de signa och ibland t.o.m. sidnummer, vilka oftast stämmer med vad vi kan avläsa idag, i den mån de citerade böckerna överhuvudtaget bevarats.

Dock är inte alla Vadstenaböcker signerade. De liturgiska böcker som fanns och användes i kyrkan var inte signerade. De kan i stället identifieras på innehållsliga grunder och ibland också därför att de är skrivna av någon känd broder eller syster. Detsamma gäller de svenskspråkiga handskrifter som tillhörde systrakonventet och som bl.a. användes för systrarnas bordsläsning. De senare förvaras i dag huvudsakligen i Kungliga biblioteket. En flitig skrivverska av såväl liturgiska böcker som svenskspråkig klosterläsning var Kristina Hansadotter Brask; klostrets minnesbok ger henne det eftermälet att hon var en god skrivverska.

De bevarade resterna av Vadstena klostrets bibliotek är en guldgruva för vårt vetande om klostrets yttre och inre liv. Det förra har varit föremål för många studier tidigare, medan det inre livet inte i lika hög utsträckning studerats. Detta beror åtminstone delvis på att det relevanta materialet varit mycket oöverskådligt och svårbearbetat. Genom den nya vetenskapliga katalog, som nyligen (1995) avslutats, har det gjorts tillgängligt, och en omfattande forskning har också inletts. Ett stort projekt med titeln "Vadstenabrödernas predikan: Offentligt tal, europeisk kulturförmedling, folkfostran" engagerar flera forskare från olika ämnesområden och har som mål att brett och allsidigt belysa brödernas verksamhet både inåt (genom predikan för bröder och systrar) och utåt (genom offentlig förkunnelse och folkupplysning). Många andra studier utförs också av enskilda forskare, och vårt vetande växer snabbt. Inom en period av något tiotal år kommer vi att få en mycket klarare bild av hur de människor som levde här i Vadstena kloster tänkte och trodde och vad de ville förmedla till sin omvärld.

Originalband till Vadstenahandskrift. Uppsala universitetsbibliotek